

FOLOASELE PESIMISMULUI

și pericolul falsei speranțe

Filozof, scriitor, publicist, compozitor, realizator de emisiuni de televiziune, editor, Roger Scruton (1944–2020) a fost una dintre cele mai marcante și mai originale personalități ale vieții intelectuale britanice. După ce a studiat filozofia la Colegiul Jesus din Cambridge, a petrecut un an în Franța, predând la Colegiul Universitar din Pau. În decursul carierei sale, a fost profesor de filozofie la Colegiul Birkbeck din Londra și la Universitatea din Boston și a ținut cursuri la numeroase universități de prestigiu, între care Princeton, Stanford, Louvain, Oslo, Bordeaux și Cambridge. A fondat Grupul Conservator de Filozofie, care, în anii '70 și '80, a avut o puternică influență asupra curentelor de opinie din Marea Britanie. Articolele sale, pe teme politice, sociale și culturale, apar frecvent în presa engleză și americană. Roger Scruton a jucat un rol important în trezirea interesului, în Occident, asupra situației disidenților din țările comuniste, fiind decorat pentru sprijinirea rezistenței anticomuniste de către președintele ceh Václav Havel. Cărțile lui au fost traduse în peste 20 de limbi.

Cărți: *The Aesthetics of Architecture* (1979), *Kant* (1983, 2001, trad. rom. Humanitas, 1998, 2006), *Spinoza* (1987, 2002, trad. rom. Humanitas, 1996, 2006), *A Land Held Hostage: Lebanon and the West* (1987), *Modern Philosophy: An Introduction and Survey* (1994), *The Aesthetics of Music* (1997), *An Intelligent Person's Guide to Modern Culture* (1998, 2000, trad. rom. *Cultura modernă pe înțelesul oamenilor inteligenți*, Humanitas, 2011, 2017), *The West and the Rest: Globalization and the Terrorist Threat* (2002, trad. rom. *Vestul și restul: Globalizarea și amenințarea teroristă*, Humanitas, 2004), *I Drink Therefore I Am: A Philosopher's Guide to Wine* (2009; trad. rom. *Beau, deci exist: O călătorie filozofică în lumea vinurilor*, Humanitas, 2014), *Beauty* (2010), *Sexual Desire: A Philosophical Investigation* (2006; trad. rom. *Dorința sexuală: O cercetare filozofică*, Humanitas, 2019), *Notes from the Underground* (2014), *On Human Nature* (2017; trad. rom. *Despre natura umană*, în curs de publicare la Humanitas).

ROGER SCRUTON

FOLOASELE
PESIMISMULUI
și pericolul falsei speranțe

Traducere din engleză
de Andreea Eșanu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

CUPRINS

<i>Prefață</i>	7
I. Viitorul la persoana întâi	13
II. Sofismul celui mai bun caz	25
III. Sofismul că ne naștem liberi	46
IV. Sofismul utopiei	65
V. Sofismul sumei nule	82
VI. Sofismul planificării	99
VII. Sofismul spiritului în mișcare	128
VIII. Sofismul agregării	152
IX. Eschive în fața adevărului	165
X. Trecutul nostru tribal	193
XI. Prezentul nostru civilizat	201
XII. Viitorul nostru uman	224

PREFAȚĂ

În această carte examinez optimismul în ceea ce Schopenhauer numea forma sa „perversă“ sau „fără scrupule“ (*bedenkenlos*) și arăt ce rol are pesimismul pentru regăsirea echilibrului și înțelepciunii în desfășurarea activităților omenești. Nu împărtășesc deznădejdea atotcuprinzătoare a lui Schopenhauer sau filozofia renunțării pe care a derivat-o din ea. Nu am nici o îndoială că Sfântul Pavel avea dreptate să recomande credința, speranța și iubirea (*agápe*) ca virtuți care orientează viața către un bine mai înalt. Nu mă îndoiesc însă nici de faptul că speranța, despărțită de credință și neclintită în fața dovezilor istoriei, este un bun primejdios, care îi pune în pericol nu doar pe cei care o îmbrățișează, ci și pe toți aceia care se hrănesc cu iluzii.

Vechile mituri ne spun că, la începuturi, singurii muritori de pe pământ au fost bărbații, cărora Prometeu, sfidându-l pe Zeus, le-a oferit în dar focul. În semn de răzbunare, Zeus a poruncit să fie creată prima femeie, care i-a fost dată în căsătorie fratelui lui Prometeu. Numele ei era Pandora – cea atotdăruitoare. Zeus i-a oferit acesteia ca dar de nuntă o cutie, pe care a sfătuit-o să nu o deschidă niciodată. Cedând într-un târziu curiozității, ea a deschis cutia și astfel a eliberat în lume moartea, boala, disperarea, rachiuna, bătrânețea, ura, violența, războiul

și toate celelalte rele pe care le cunoaștem. Pandora a închis pe dată cutia, iar înăuntru a rămas un ultim dar – darul speranței: unicul leac, dar și cea mai mare năpastă.

Mă interesează, întâi și întâi, acele sofisme (*fallacies*) care par să justifice speranța sau, cel puțin, să facă suportabilă dezamăgirea. Exemplele mele provin din mai multe domenii, însă au o caracteristică comună, și anume ne arată că în inima viziunii optimistului fără scrupule stă o greșeală atât de evidentă, încât doar cineva prins în ghearele amăgirii de sine ar putea-o ignora. Pesimismul este îndreptat tocmai împotriva acestei amăgiri de sine. Un studiu despre foloasele pesimismului ne va dezvălui o trăsătură foarte interesantă a naturii umane, și anume că erorile evidente sunt de fapt și cel mai greu de îndreptat. Ele pot presupune greșeli de raționament, însă cauza lor, mai adâncă decât rațiunea, se află în nevoi emoționale care mai degrabă se apără pe sine cu orice armă le stă la îndemână decât să renunțe la confortul iluziilor ușor de procurat. Unul dintre scopurile mele este să urmăresc aceste nevoi emoționale până la sursa lor preistorică și să arăt că civilizația este întotdeauna amenințată, din subteran, de tipare de gândire și de emoție care au fost, poate, utile speciei noastre la un moment dat, dar acum nu mai sunt.

Convingerea că ființele omenești pot fie să prevadă, fie să controleze viitorul în avantajul lor nu ar fi trebuit să supraviețuiască unei lecturi atente a *Iliadei*, cu atât mai puțin a Vechiului Testament. Faptul că ea a supraviețuit totuși ne amintește în chip rațional că teza acestei cărți este într-un total zadarnică. Poate că o să vă facă plăcere cartea și o să fiți de acord cu ea; însă nu va avea nici o influență asupra celor pe care îi are de fapt în

vedere. Iraționalitatea pe care eu o explorez este, după cum se exprimă neuroentuziaștii (*neuronerds*), „cablată“ în cortexul uman și nu poate fi contracarată de ceva atât de delicat precum un raționament.

Tema lipsei colective de rațiune a omenirii nu este nouă și poate că vă întrebați dacă ar mai fi ceva de adăugat la excelenta radiografie a poetului scoțian Charles Mackay, publicată în 1852 și intitulată *Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds*. Studiul lui Mackay despre profeții, superstiții, vânători de vrăjitoare și cruciade este un memento sumbru că lucrurile pe care el le descrie sardonice au continuat să se întâmple la fel de des, însă cu urmări mai grave, de la apariția cărții sale încoace. Mackay credea că omenirea intrase, în sfârșit, într-o epocă a cunoașterii științifice, în care masele erau dispuse să se lase corectate de către acei experți pe care, până atunci, ar fi preferat să îi ardă pe rug. Nimic nu putea fi mai departe de adevăr. Marile mișcări de masă ale comunismului, nazismului și fascismului, pe care falsele speranțe aveau să le transforme în armate mășăluitoare, nu se iviseră încă la orizont. Iar ascensiunea expertului științific nu a făcut decât să prezinte vânătorile de vrăjitoare și genocidele secolului XX drept decizii raționale, pe care știința le dovedise necesare. „Lichidarea chiaburilor“ (*culaci*) era justificată de „știința marxistă“, doctrinele rasiste ale naziștilor erau propuse ca o eugenie științifică, „marele pas înainte“ al lui Mao Zedong nu era altceva decât o aplicare a legilor dovedite ale istoriei. Evident că știința era falsă; ceea ce ne arată că atunci când iraționalitatea triumfă o face în numele rațiunii.

Într-un studiu mai recent, intitulat *Scared to Death*, Christopher Booker și Richard North au examinat fricile

prin care a trecut lumea civilizată în ultimii douăzeci de ani. Aceste frici ne dezvăluie cealaltă față a optimismului fără scrupule: pesimismul fără scrupule, care apare atunci când falsa speranță se dezumflă. Toate acestea – de la convingerea isterică că două milioane de cetățeni britanici aveau să moară din cauza unei mutații la om a bolii vacii nebune până la viziunea apocaliptică a încălzirii globale, de la teama că toate computerele se vor bloca la trecerea în noul mileniu până la campaniile împotriva plumbului din benzină și a fumatului pasiv – au fost prezentate drept „știință”. Și toate au ignorat dovezile și argumentele, favorizând concluzii prestabilite, acceptate pentru că oferă direcție și forță mișcării de masă a celor dreپți, adunați laolaltă pentru a izgoni diavolul dintre noi. Cei care pun întrebări sau opun rezistență sunt scoși ڑapi ispășitori; vânătorile de vrăjitoare împotriva scepticilor merg mână în mână cu adularea eroilor, precum Al Gore, care ne arată calea către salvare. Iar atunci când panica dispare, masele se împrăștie fără să obțină vreo alinare sau vreo cunoaștere de sine, pregătite însă pentru o nouă spaimă.

În alte două studii recente – *How Mumbo-Jumbo Conquered the World*, de Francis Wheen, și *Intellectual Impostures*, de Alan Sokal și Jean Bricmont –, intelectuali indignați au evidențiat felurile în care nonsensul s-a cuibărit în inima dezbaterii publice și în lumea academică. Acest nonsens face parte dintr-un fond uriaș de iraționalitate din care își trag seva planurile și uneltille optimiștilor. Nonsensul confiscă sensul și pune astfel pe picior de egalitate adevărul și falsul, raționalul și iraționalul, lumina și întunericul. Este o lovitură aplicată în numele libertății de gândire, așa cum o înțeleg

optimiștii, adică a libertății de a crede orice, atâta vreme cât asta te face să te simți mai bine.

Unele dintre concluziile mele sunt anticipate de acești autori respectabili. Însă scopul meu este diferit de al lor. Tema mea este mai puțin „nebulonia maselor“, cât individul uneltitor: acela care, deranjat de prescripțiile imperfecte ale tradiției, ale bunului-simț și ale legii, este în căutarea unui alt fel de viitor, în care vechile forme de compromis nu mai sunt necesare. Optimiștii fără scrupule cred că necazurile și defectele omenirii pot fi depășite printr-un fel de reglaj de mare amploare: este suficient să creăm o nouă orânduială, un nou sistem, pentru ca oamenii să se elibereze din închisoarea lor temporară și să pășească pe tărâmul succesului. Prin urmare, atunci când vine vorba de a-i ajuta pe ceilalți, toate strădaniile lor se îndreaptă spre îmbunătățirea abstractă a omenirii, și nu spre virtutea personală care i-ar ajuta să îndeplinească rolul mărunț ce le-a fost dat oamenilor pentru a ameliora situația semenilor lor. Din punctul lor de vedere, speranța nu mai este o virtute personală care alină suferința și necazurile, care încurajează răbdarea și sacrificiul, care pregătește sufletul pentru *agápe*. Dimpotrivă, ea devine un mecanism de transformare a problemelor în soluții și a suferinței în exaltare, fără a mai lua în considerare dovezile acumulate în timp despre natura umană care ne arată că singura îmbunătățire ce ne stă în putință este îmbunătățirea de sine.

De-a lungul anilor, am avut foarte mult de câștigat din discuțiile mele cu Bob Grant, care a citit o versiune preliminară a acestei cărți și a formulat numeroase critici și sugestii utile. Le mulțumesc și celor care au dat un exemplu prin faptul că au urmat regula iubirii (*agápe*)

și s-au străduit să îndrăgească oamenii așa cum sunt ei, fără să spere că se vor transforma în altceva. Îi nominalizez pe Gladys Sweeney și pe studenții ei de la Institutul de Științe Psihologice, pe Ian Christie, Jonathan Ruffer, Helena Pechoučkova, pe sora mea Elizabeth și, mai presus de toate, pe soția mea, Sophie, care, deși a avut de-a face cu un caz deosebit de dificil, reușește încă să zâmbească.

Sperryville, Virginia, mai 2009.

VIITORUL LA PERSOANA ÎNTÂI

Fiecare progres științific este salutat de cei care îi văd utilitatea și este deplâns, de obicei, de ceilalți. Istoria nu consemnează protestele ce au însoțit inventarea roții. Însă le consemnează pe cele care au însoțit inventarea căilor ferate. Pentru marele critic și filozof social John Ruskin, căile ferate au fost un asalt nemilos la adresa liniștii rurale; ele au distrus rostul pământului, au dezrădăcinat comunități stabile, au năpădit viața de la țară cu urâtenia lor îmbrăcată în fier și cu expansiunea urbană. Ne-au pus pe toți în mișcare, când adevăratul rost al vieții omenești este să stăm liniștiți acolo unde suntem. Pe scurt, căile ferate au reprezentat sfârșitul civilizației așa cum o înțelegea Ruskin¹.

Și totuși, cât de demodat pare acum strigătul de protest sincer al lui Ruskin! Ciudat este că, în Anglia, căile ferate au fost construite după schițe influențate considerabil de scrierile lui, mai ales de *Stones of Venice*. Căile ferate sunt privite acum, cu o intensă nostalgie, drept simbol al păcii, al stabilității și al depărtării. Una dintre cele mai cunoscute evocări în limba engleză a unui

---

1. Vezi John Ruskin, *Railways in the Lake District* (1876), în *The Works of John Ruskin*, E.T. Cook și Alexander Wedderburn (eds.), 39 de volume, Londra, 1903-1912, vol. 34, p. 141.